Toni Piispanen
Erityisasiantuntija
Opetus- ja kulttuuriministeriö
25.11.2022

VNS 5/2022 vp / Asiantuntijalausunto:

Opetus- ja kulttuuriministeriö toteaa asiantuntijalausuntonaan seuraavaa:

- Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että selonteon tavoitekirjauksia seurataan ja sille muodostettava seurantajärjestelmä valmistellaan huolella riittävän indikaattoritiedon varmistamiseksi
- Opetus- ja kulttuuriministeriö yhtyy selonteon nostoon tasa-arvopolitiikan suunnan ja tilannekuvan säännölliseen päivittämiseen
- Tasa-arvon edistäminen vaatii hallinnonalojen yhteistyötä ja asioiden yhteensovittamista. Hallinnonalojen sisäinen yhteistyö ja koordinointi olennaisessa roolissa.
- Tasa-arvon valtavirtaistamisen toimenpiteisiin on varattava aika- ja henkilöresurssit viranomaistyössä. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sisällytettävä ministeriöiden avainprosesseihin
- Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että tulos- ja tavoiteohjausmekanismeja kehitetään tasa-arvonäkökulmat huomioivaksi
- Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että valtionavustusprosesseja kehitetään tasa-arvonäkökulmat huomioivaksi
- Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä lisätä tietoa ja tukea tasa-arvoa edistävää ja syrjintää ehkäisevää työtä tasa-arvosuunnittelun keinoin. Opetus- ja kulttuuriministeriö jakaa yhteisesti jaetun huolen tasa-arvo- ja yhdenvertaissuunnittelun tilasta. Suunnitteluvelvoite ei suoraan lisää vaikuttavuutta vaan suunnitelmia on seurattava ja arvioitava säännöllisesti
- Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä sukupuolinäkökulman ja sukupuolivaikutusten arvioinnin lisäämistä
- Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että onnistuakseen valtavirtaistaminen edellyttää hallinnonalakohtaisia tasa-arvotavoitteita sekä tuekseen valtioneuvoston sitoumusta, riittäviä resursseja ja strategista ohjausta
- Tasa-arvoselonteossa on tunnistettu oikeansuuntaiset haasteet varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa. Näitä on käsitelty myös koulutuspoliittisessa selonteossa

- Anti-gender ilmiöön pitäisi kiinnittää enemmän huomiota

Tasa-arvopoliittisessa selonteossa linjataan valtioneuvoston sukupuolten tasa-arvopolitiikkaa asettamalla Suomen pitkän ajan kansalliset ja kansainväliset tasa-arvotavoitteet. Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että selonteon tavoitekirjauksia seurataan ja sille muodostettava seurantajärjestelmä valmistellaan huolella riittävän indikaattoritiedon varmistamiseksi.

Selonteon tasa-arvon määritelmä on selkeä ja se on rajattu koskemaan sukupuolten tasa-arvoa. Selonteossa korostetaan julkisen vallan vastuuta sukupuolten tasa-arvon toteutumisen turvaamisessa. Lähtökohtana selonteossa on sukupuolen moninaisuus ja se, että ihmisen asemaan yhteiskunnassa vaikuttaa sukupuolen rinnalla myös moni muu tekijä. Tasa-arvopolitiikassa on enenevissä määrin otettu huomioon sukupuolen lisäksi myös muut ihmisen asemaan ja mahdollisuuksiin yhteiskunnassa vaikuttavat erot ja luokittelut, kuten esimerkiksi ikä, vammaisuus, etninen tausta ja sosioekonominen asema. Opetus- ja kulttuuriministeriö yhtyy selonteossa tuotuun näkemykseen, että tämä on tulevaisuuden tasa-arvopolitiikan kannalta olennainen suunta. Tasa-arvokysymykset koskevat ihmisen koko elämänkaarta ja kaikkea yhteiskunnan toimintaa. Siten tasa-arvopolitiikka läpileikkaa useita politiikan- ja hallinnonaloja. Tasa-arvon edistäminen vaatii hallinnonalojen yhteistyötä ja asioiden yhteensovittamista.

Opetus- ja kulttuuriministeriö yhtyy selonteon nostoon tasa-arvopolitiikan suunnan ja tilannekuvan säännölliseen päivittämiseen. Kansainvälisessä toimintaympäristössä esim. ilmastonmuutokseen liittyvät kysymykset ja muuttoliike ovat voimistuneet. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten asemaa ja oikeuksia tuetaan aiempaa laajemmin. Samalla seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä on tehty näkyvämmäksi. Toisaalta yhteiskunnallinen polarisaatiokehitys on voimistunut. Naisten ja tyttöjen oikeuksia sekä kansainvälistä ihmisoikeussopimusjärjestelmää on alettu haastaa. Niin kutsuttu anti-gender-liikehdintä kiistää ihmisoikeuksien universaaliuden ja pyrkii heikentämään jo saavutettua tasa-arvoa. Anti-gender ilmiöön on syytä kiinnittää erityistä huomiota jatkossa. Toimintaympäristön ja yhteiskunnan muuttuminen nostaa esiin uudenlaisia tasa-arvokysymyksiä eikä niiden ennakoiminen aina ole mahdollista. Esimerkiksi terveydellisillä, taloudellisilla ja sotilaallisilla kriiseillä on tasa-arvovaikutuksia: ne voivat syventää eriarvoisuutta ja vaikeuttaa haavoittuvassa asemassa olevien tilannetta.

Toni Piispanen
Erityisasiantuntija
Opetus- ja kulttuuriministeriö
25.11.2022

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonala on tasa-arvotavoitteiden näkökulmasta tärkeä. Eriarvoisuuden vähentäminen, oppimiserojen kaventaminen, syrjäytyminen ehkäisy, koulutuksen ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuden lisääminen sekä koulutuksen segregaation purkaminen ovat kaikki merkittäviä tasa-arvotoimia. Opetus- ja kulttuuriministeriön strategian ja toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman mukaisesti sivistys, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat tärkeä osa sen arvopohjaa.

Tasa-arvopoliittista selontekoa on valmisteltu koronapandemian poikkeuksellisissa oloissa. Kuitenkin on pyritty siihen, että valmistelu on tehty avoimuudesta ja osallisuudesta tinkimättä. Runsas sata eri tahoa tai kansalaista on antanut selonteon evästykseksi lausuntonsa siitä, mitä selonteon tulisi sisältää ja millaisia tasa-arvopoliittisia tavoitteita siinä tulisi asettaa. Valmistelua on tukenut asiantuntijoista ja ministeriöiden virkakunnasta koostuva työryhmä ja selontekoa on käsitelty ministeri Thomas Blomqvistin johdolla tasa-arvoasioihin keskittyneessä valtiosihteeriryhmässä. Valmistelun koordinointi on ollut sosiaali- ja terveysministeriön vastuulla.

Opetus- ja kulttuuriministeriön nostot:

1. tasa-arvon valtavirtaistamistoimenpiteet ministeriöiden osalta sekä

2. tasa-arvon edistämisen suomalaisessa koulutusjärjestelmässä

1. Tasa-arvon valtavirtaistamisen toimenpiteisiin on varattava aika- ja henkilöresurssit viranomaistyössä. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sisällytettävä ministeriöiden avainprosesseihin, kuten tulos- ja tavoiteohjaukseen ja valtionavustusprosesseihin.

Viranomaisen tulee edistää tasa-arvoa kahdessa ominaisuudessa: työnantajana ja viranomaisena. Työnantajana viranomainen edistää henkilöstönsä tasa-arvoa, ja viranomaisena varsinaisessa toiminnassaan ja palveluissa. Erityisesti viranomaisia velvoitetaan aktiivisesti edistämään tasa-arvoa sekä muuttamaan olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista. Tasa-arvo tulee ottaa huomioon palveluiden saatavuudessa ja tarjonnassa. Siitä, kuinka laajasti toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu viranomaistoiminnassa toteutuu, ei toistaiseksi ole kattavaa tietoa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla viranomaisten ja koulutuksen järjestäjien on huolehdittava siitä, että sukupuolilla on tasa-arvoiset mahdollisuudet koulutukseen ja että opetus, tutkimus ja oppiaineistot tukevat sukupuolten tasa-arvoa. Kaikilla koulutusta järjestävillä oppilaitoksilla tulisi olla ajantasainen toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma. Selonteossa todetaankin, että monien peruskoulujen, toisen asteen oppilaitosten, vapaan sivistystyön oppilaitosten ja korkeakoulujen tasa-arvosuunnitelmat eivät välttämättä täytä tasa-arvolain vaatimuksia. Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä lisätä tietoa ja tukea tasa-arvoa edistävää ja syrjintää ehkäisevää työtä tasa-arvosuunnittelun keinoin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä sukupuolinäkökulman ja sukupuolivaikutusten arvioinnin lisäämistä. Suomessa tasa-arvoa on edistetty lainsäädäntöä kehittämällä, tiettyihin kysymyksiin kohdistuvilla erityistoimenpiteillä sekä pyrkimällä muutokseen läpäisevästi eri politiikka-alueilla. Läpäiseviin toimenpiteisiin on pyritty viemään sukupuolinäkökulma ja sukupuolivaikutusten arviointi osaksi kaikkea päätöksentekoa ja sen valmistelua – käytännössä osaksi ministeriöissä ja hallinnonaloilla tehtävää lainvalmistelua, talousarvioin valmistelua, tulosohjausta, uudistushankkeita ja -ohjelmia sekä tiedonkeruuta. Onnistuessaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen parantaa hallinnon laatua ja vaikuttavuutta.

Näin ollen sukupuolten tasa-arvo on tavoitteena asetettava yhdeksi kansalliseksi prioriteetiksi, joka läpileikkaa eri politiikka-alueet, yhteiskunnalliset uudistukset sekä säädösvalmistelun ja muut avainprosessit. Suomen on varmistuttava siitä, että sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen on hallinnonalat ja -tasot kattavaa ja vaikuttavaa toimintaa, sillä sen avulla voidaan parantaa suomalaisen päätöksenteon ja hallinnon laatua, edistää tasa-arvon ja ihmisoikeuksien toteutumista ja vähentää sukupuoleen perustuvaa syrjintää.

Nykytilan tietopohjan vähyydestä johtuen, yleisesti perus- ja ihmisoikeusongelmien tunnistamisessa, niihin puuttumisessa ja raportoinnissa sekä haavoittuvien väestöryhmien asemassa on Suomessa yhä puutteita.

Selonteko nostaa esiin, että sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiselle on valtion keskushallinnossa luotu perustaa viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Siitä huolimatta sitä ei kaikilta osin ole vakiinnutettu osaksi hallinnon valmistelu- ja päätöksentekoprosesseja. Toimintavastuu on pitkälti jäänyt yksittäisille virkahenkilöille aikana, jolloin valtionhallintoa on kokonaisuudessaan tehostettu.

Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että onnistuakseen valtavirtaistaminen edellyttää hallinnonalakohtaisia tasa-arvotavoitteita sekä tuekseen valtioneuvoston sitoumusta, riittäviä resursseja ja strategista ohjausta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön valtavirtaistamistoimet tasa-arvon edistämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriössä on tuotettu ministeriön työtä ohjaavat tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden linjaukset vuosille 2020 - 2023 (Sivistystä tiedolla taidolla ja tunteella tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:41). Linjaukset vaikuttavat muun muassa ministeriön tulos- ja tavoiteohjaukseen, valtionavustustoimintaan, laki- ja säädösvalmisteluun, henkilöstökoulutukseen ja viestintään. Linjaukset valmisteltiin opetus- ja kulttuuriministeriön osastojen ja yhteistyöryhmien kanssa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö mm. kannustaa tulos- ja tavoiteohjauksen piirissä olevia virastoja tekemään yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmista konkreettisia ja paikallisiin olosuhteisiin sopivia. Suunnitelmia ja niiden toteuttamista seurataan ja seurannan määräaika, seurantatapa sekä vastuutaho määritellään. Ministeriö muistuttaa tulos- ja tavoiteohjattavia sidosryhmien kuulemisen tärkeydestä niiden laatiessa omia yhdenvertaisuussuunnitelmiaan. Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että tulos- ja tavoiteohjausmekanismeja kehitetään tasa-arvonäkökulmat huomioivaksi.

Valtionavustuksen hakijan on noudatettava laissa säädettyjä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusmääräyksiä. Sama koskee valtionavustuksia myöntäviä virastoja. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden linjaukset vaikuttavat opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämien yleisavustusten myöntöperusteisiin. Opetus- ja kulttuuriministeriö pitää tärkeänä, että valtionavustusprosesseja kehitetään tasa-arvonäkökulmat huomioivaksi.

Ministeriön johto ja toiminnallinen tasa-arvotyöryhmä vastaavat siitä, että toimintarakenteita kehitetään tukemaan valmistelijoita tässä työssä. Organisaation johto on vastuussa toimintatapojen muuttamisesta sukupuolinäkökulman huomioon ottaviksi. Toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman toteuttamista koordinoi ja seuraa sekä sitä päivittää OKM:n toiminnallinen tasa-arvotyöryhmä, joka raportoi edistymisestä vuosittain kansliapäällikön johtoryhmälle. Osastokohtainen seuranta valmistui vuonna 2021.

OKM toiminnallinen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma koskee vuosia 2019–2023. Sukupuolinäkökulma valtavirtaistetaan suunnitelmassa kuvatulla tavalla ministeriön avaintoimintoihin: säädösohjaukseen, tulosohjaukseen, resurssiohjaukseen ja toiminnan ja talouden suunnitteluun sekä informaatio-ohjaukseen. Lisäksi ministeriön tietotuotantoa ja tilastointia sekä viestintä- ja koulutustoimintaa kehitetään sukupuolinäkökulman huomioon ottaviksi. Ministeriön henkilöstöpoliittisia tasa-arvotavoitteita käsitellään erikseen OKM:n henkilöstöpoliittisessa tasa-arvosuunnitelmassa. Tasa-arvon edistäminen ministeriössä on kaikkien vastuulla, toiminnallinen tasa-arvoryhmä koordinoi ja tukee.

Opetus- ja kulttuuriministeriö jakaa yhteisesti jaetun huolen tasa-arvo- ja yhdenvertaissuunnittelun tilasta. Suunnitteluvelvoite ei suoraan lisää vaikuttavuutta vaan suunnitelmia on seurattava ja arvioitava säännöllisesti.

2. Koulutuksen jakautuminen Suomessa tasa-arvoisesti sukupuolten kesken

Tasa-arvoselonteon tavoiteosiossa 6 on esitetty tavoitteet hoivavastuun, koulutuksen ja työmarkkinoiden jakautumisesta Suomessa tasa-arvoisesti sukupuolten kesken. Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialle kuuluvissa tavoitteissa käsitellään sukupuolten tasa-arvon vahvistamista varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa.

Varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasa-arvo. Selonteossa on tunnistettu oikeansuuntaiset haasteet varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa. Nuoret tekevät ala- ja ammattivalinnat yhä hyvin vahvasti perinteisten sukupuolioletusten mukaan: tyttöjen ja nuorten naisten yleisin toiveammatti on sosiaali- ja terveysalalla, poikien ja nuorten miesten tekniikan alalla. Jyrkkä sukupuolen mukainen eriytyminen näkyy Suomessa kaikilla koulutusasteilla aine- ja alavalinnoissa, ja korostuu toiselle asteelle siirryttäessä erityisesti ammatillisessa koulutuksessa. Korkeakoulujen opiskelijavalinnat uudistettiin vuosina 2018–2020. Todistusvalinnan yleistyminen näyttää parantavan naisten pääsyä miesenemmistöisille teknillisille aloille, mutta ei miesten pääsyä naisenemmistöisille aloille. Naisten osuuden kasvu näyttää opiskelijavalintauudistuksen myötä pysähtyneen, mutta miehet ovat edelleen aliedustettuina korkeakoulutuksessa. On tärkeää varmistaa, että rakenteelliset muutokset vahvistavat tasa-arvoa ja lieventävät eriytymistä. Vuonna 2021 voimaan tulleen laajentuneen oppivelvollisuuden on arvioitu lisäävän sukupuolten yhdenvertaisuutta. Toistaiseksi perusasteen koulutuksen varassa on enemmän miehiä kuin naisia. Peruskoulussa erityistä

tai tehostettua tukea saavat pojat huomattavasti yleisemmin kuin tytöt. Sukupuolten väliset keskimääräiset erot peruskoulumenestyksessä ovat kaventaneet poikien jatko-opintomahdollisuuksia. Tyttöjen ja poikien välinen ero koulumenestyksessä ei selity eroilla kognitiivisissa kyvyissä. Sen sijaan sitä voi selittää poikien heikompi lukutaito ja erot oppimista tukevissa asenteissa.

Koulutuksellinen eriarvoisuus kasautuu useiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Esimerkiksi sukupuoleen liitetyt odotukset, tietynlaista miehisyyttä korostava kulttuuri ja sosioekonomiseen asemaan liittyvät mahdollisuudet voivat vaikuttaa oppilaiden kouluviihtyvyyteen ja siten heidän oppimistuloksiinsa. Sukupuoleen perustuva häirintä voi rajoittaa erityisesti sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden koulussa pärjäämistä. Liikkumatila sukupuolen ilmaisemisessa on edelleen liian ahdas, eivätkä opetusmateriaalit huomioi sukupuolten moninaisuutta riittävästi. Opetussisällöt ja -käytännöt vaikuttavat käsityksiin sukupuolista, sukupuolirooleista ja eri ihmisten tehtävistä yhteiskunnassa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet edellyttävät tasa-arvon edistämistä läpileikkaavasti koulun eri oppiaineissa ja käytännöissä.

Tasa-arvotyötä tukee myös toiminnallisen tasa-arvosuunnitteluvelvoitteen laajentaminen perusopetukseen vuonna 2015. Oppilaitosten käytännöt eivät kuitenkaan ole kehittyneet kaikilta osin vastaamaan näitä edistämisvelvoitteita eikä oppimateriaalien sukupuolikuvasto ole muuttunut riittävästi. Kaikkien sukupuolten tasa-arvon edistämistä on myös vastustettu. Tässä asetettuun tavoitteeseen 6 pääseminen edellyttää tasa-arvo- ja ihmisoikeuskasvatusta sekä oppilaat osallistavaa suunnittelutyötä kaikilla koulutusasteilla. Akuuteimmin se edellyttää opetuskäytäntöjen uudistamisen vahvempaa tukemista ja resursointia oppilaitoksissa sekä pysyvästi osana opettajien perus- ja täydennyskoulutusta. Työ on aloitettava varhain. Huolimatta siitä, että varhaiskasvatuksen ohjausasiakirjat edellyttävät tasa-arvon edistämistä, tarvittavia toimia ei toistaiseksi ole konkretisoitu. Tällöin sukupuolten tasa-arvon edistäminen on hajanaista ja toimipaikkakohtaista. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitteluvelvoitetta ollaan parhaillaan laajentamassa varhaiskasvatukseen. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää toimintakulttuurin kehittämistä sekä ihmisoikeus- ja tasa-arvotiedon ja tasa-arvotietoisen pedagogiikan sisällyttämistä varhaiskasvatuksen henkilöstön tutkinto- ja täydennyskoulutukseen.

Koulutuspoliittisessa selonteossa on tunnistettu koulutusjärjestelmämme keskeisiä haasteita, jotka estävät koulutuksen kehittymistä jokaista

kansalaista ja koko yhteiskunnan kehitystä parhaalla tavalla tukevaksi instituutioksi. Koulutuspoliittisessa selonteossa on käsitelty koulutuksellisen tasa-arvon eri ulottuvuudet niin koulutukseen pääsyssä ja siihen osallistumisessa kuin myös koulutuksen lopputuloksissa, kuten oppimistuloksissa.

Selonteossa on tunnistettu koulutukselliseen tasa-arvoon liittyviä keskeisiä haasteita, kuten kasvavan yhteiskunnallisen ja alueellisen eriytymisen tuottamat osaamisen heikkenemisen ja eriytymisen haasteet, väestönkehitykseen ja muuttuvaan aluerakenteeseen liittyvä koulutuksen järjestämisen edellytysten eriytyminen sekä maahanmuuttotaustaisten oppilaiden osaamiserot muuhun väestöön nähden. Selonteossa tunnistetaan myös se, että koulutuksellisen tasa-arvon keskeiset haasteet ovat entistä monimuotoisempia ja vaikeammin yksinomaan koulutuspoliittisin keinoin ratkottavissa ja että ne toisaalta vaihtelevat suuresti kuntien välillä ja sisällä.

Suomen heikkenevät ja eriytyvät oppimistulokset sekä koulujen välisten erojen kasvu kytkeytyvät osaltaan yleiseen yhteiskunnalliseen eriytymiskehitykseen, jolla on merkittävä alueellinen ulottuvuus. Maantieteellisesti syrjäisten alueiden ohella haasteena ovat kaupunkien huono-osaistuvat alueet. Koulutukselliseen huono-osaisuuteen ja sen periytymiseen liittyvät riskit tihenevät erityisesti huono-osaistumisriskissä olevissa kaupunkinaapurustoissa, kun taas maantieteellisesti syrjäisemmillä seuduilla korostuvat etenkin koulutuksen järjestämiseen liittyvät supistuvien ikäluokkien haasteet.

Selonteon varhaiskasvatusta sekä esi- ja perusopetusta koskevassa luvussa 3.1 kuvataan koulutuksellisen eriarvoisuuden riskitekijöitä kansallisen ja kansainvälisen tutkimus- ja arviointitiedon perusteella. Muun muassa vanhempien matala koulutustaso ja työllisyyden pulmat eli perheen matala sosioekonominen status, maahanmuuttotaustaisuus, perheiden ja oppilaiden psykososiaaliset ongelmat, oppimisvaikeudet ja lapsen varhaiskasvatukseen osallistumattomuus on tunnistettu heikkoihin oppimistuloksiin yhteydessä oleviksi tekijöiksi.

Haasteiden monialaistuessa niiden ratkaiseminen edellyttää eri hallinnonalojen välistä yhteistyötä. Esimerkiksi kaavoituksella on suuri merkitys kaupunkipäiväkotien ja -koulujen segregaatioon. Suomessa on jo nyt päiväkoteja ja koululuokkia, joissa suurin osa lapsista puhuu äidinkielenään muuta kuin suomea tai ruotsia ja enemmistöllä vanhemmista on matala koulutustaso. Tällä on osin vaikutuksia myös sukupuolten väliseen tasa-

arvoon. Eriytymiskehitykseen voidaan vaikuttaa kuntien kouluverkko- ja asuntopoliittisilla ratkaisuilla.

Tasa-arvovaltuutettu on esittänyt viimeisimmässä eduskunta kertomuksessaan huomionaan tasa-arvon huomioimista pontevammin koulutuspolitiikassa ja esittää seuraavia suosituksia.

- Oppilaitoksissa tehtävän yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa edistävän työn sujuvuuden kannalta olisi tärkeää, että tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain oppilaitosten edistämisvelvoitteita koskevat säännökset olisivat mahdollisimman yhdenmukaiset, selkeät ja konkreettiset.
- Opettajilla tulee olla riittävä tasa-arvo-osaaminen. Opettajankoulutuksessa tulisi huolehtia siitä, että opettajaksi valmistuvalla on työelämään siirtyessään riittävät tiedot ja taidot sukupuoli- ja tasa-arvotietoisen opetuksen tarjoamiseksi ja opetussuunnitelman perusteiden asettamien tasa-arvon edistämistä koskevien vaatimusten toteuttamiseksi.
- Säädösvalmistelussa tulisi huolehtia siitä, että tulevat varhaiskasvatusta koskevat yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistämissäännökset ovat mahdollisimman yhdenmukaiset. Olisi tarkoituksenmukaisinta, että varhaiskasvatusta koskevat edistämisvelvoitteet lisättäisiin varhaiskasvatuslakiin.
- Henkilöstön osaaminen on avainasemassa tasa-arvon edistämisessä myös varhaiskasvatuksessa. Sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen varhaiskasvatus edellyttää varhaiskasvatuksen järjestäjien, palveluntuottajien sekä varhaiskasvatushenkilöstön riittävää osaamista. Lapsen sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen kohtaaminen olisi entistä paremmin otettava huomioon varhaiskasvatuksen henkilöstön perus ja täydennyskoulutuksessa. Tämä edellyttää myös ohjausta ja konkreettisia oppaita.
- Opetuksen järjestäjien riittävä tasa-arvo-osaaminen on turvattava. Opetuksen järjestäjillä on oltava riittävä osaaminen ja riittävät resurssit sukupuolten tasa-arvon edistämisvelvoitteidensa hoitamiseksi.

- Opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi painottaa tulos- ja tavoiteohjauksessaan nykyistä enemmän korkeakoulujen tasa-arvotyön merkitystä.
- Oppilaitoksia sekä tavaroiden ja palvelun tarjoajia koskevissa syrjinnän erityiskielloissa on todettava nimenomaisesti, että tietoon tulleeseen häirintään puuttumatta jättäminen katsotaan syrjinnäksi.
- Lain tasolla pitäisi linjata, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytetyissä tiloissa ja palveluissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön mielestä suositukset ovat oikean suuntaisia ja näihin on osin jo kiinnitetty huomiota.

Opetus- ja kulttuuriministeriö yhtyy kertomuksessa esitettyyn henkilöstön koulutustarpeen osalta. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tutkintokoulutusten sisällöistä päätetään oppilaitoksissa, mutta täydennyskoulutusta lakimuutoksiin liittyen suunnitellaan parhaillaan, mm. Opetushallitus valmistelee tukimateriaalia (ml. opas sekä videomateriaaleja) yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnittelun toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa. Sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatus on ollut mukana myös aluehallintovirastojen täydennyskoulutuskalenterissa.

Opetushallitus rahoittaa vuosittain opetustoimen ja varhaiskasvatuksen henkilöstökoulutusta (OTHK) noin 15 miljoonalla eurolla. Vuosina 2020–2023 OTHK:n pääteemoja ovat mm. tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen ml. digitalisaation tasa-arvon lisääminen, osallisuuden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistäminen sekä kiusaamisen ehkäisy oppimisyhteisöissä sekä johtamisosaamisen ja yhteisöllisen kehittämisen vahvistaminen. Opettajankoulutusfoorumi on kaikkien opettajankoulutusta tarjoavien korkeakoulujen, eri opettajankoulutusten ja sidosryhmien yhteistyön ja vuorovaikutuksen foorumi. Tasa-arvonäkökulma on huomioitu toukokuussa julkistetussa Opettajankoulutusfoorumin laatimassa uudessa Opettajankoulutuksen kehittämisohjelmassa vuosille 2022-2026. Tänä vuonna Opetushallitus myös teettää ministeriön toimeksiannosta selvityksen vapaan sivistystyön oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmista ja niiden laadusta. Selvityksen pohjalta suunnitellaan jatkotoimenpiteitä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö kannattaa suositusta tietoon tulleeseen häirintään puuttumatta jättäminen katsottaisin syrjinnäksi, sillä se selkeyttäisi velvoitetta puuttua tilanteeseen ja vahvistaisi siten lasten oikeutta turvalliseen

ympäristöön varhaiskasvatuksessa ja opintojen ja opiskelujen aikana ja toisaalta henkilökunnan tietoisuutta velvollisuudesta puuttua häirintään. Ministeriö pitää hyvänä, että tällainen muutosehdotus on sisällytetty lausuntokierroksella olevaan luonnokseen hallituksen esitykseksi yhdenvertaisuuslain muuttamisesta ja ehdottaa vastaavanlaista tarkennusta lisättäväksi tasa-arvolakiin, jonka muuttamista koskeva lakiluonnos on myös parhaillaan lausuntokierroksella.

Opetus- ja kulttuuriministeriö kannattaa suositusta linjata lain tasolla, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytetyissä tiloissa ja palveluissa, sillä se voisi selkiyttää ja yhdenmukaistaa järjestelyitä oppilaitoksissa sekä kulttuuri-, liikunta- ja nuorisotoiminnassa.

Oikeus oppia –ohjelman hankkeilla valmistellaan lainsäädäntöä, pysyviä rahoitusjärjestelyitä sekä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta vahvistavia vaikuttavia käytänteitä ja toimintatapoja. Tavoitteena on mm. kaventaa ja ennaltaehkäistä sosioekonomisesta taustasta, maahanmuuttajataustasta tai sukupuolesta johtuvia oppimiseroja. Sukupuolten välisiä osaamiseroja kavennetaan koulutuspoliittisen selonteon tavoitekirjausten mukaisesti. Selonteossa on myös useita tavoitteita ja toimenpiteitä, joissa viitataan mm. yhdenvertaisuuteen. Vaikka sukupuolten tasa-arvoa ei olisi erikseen mainittu, sisältyy myös tämän edistäminen käytännössä usein niihin. Silti on valtuutetun suositusten mukaisesti tarpeen myös erityisesti painottaa sukupuolten tasa-arvoa.

Varhaiskasvatukseen ulotetaan muiden koulutusasteiden tapaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluvelvoite. Toiminnallisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien tekeminen varhaiskasvatuksen toimintapaikan tasolla antaa konkreettisia mahdollisuuksia edistää sukupuolisensitiivistä kasvatusta sekä sukupuolten tasa-arvoa. Jos yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon suunnitelmallinen ja tietoinen edistäminen aloitetaan vasta perusopetuksessa, lapsi on jo todennäköisesti omaksunut sukupuolityypillisiä toimintamalleja, jotka sitten kehystävät lapsen toimintamahdollisuuksia erilaisissa tilanteissa. Tämä heijastuu lapsen tekemiin valintoihin pitkään, mahdollisesti aikuisuuteen asti.

Opetus- ja kulttuuriministeriö katsoo välttämättömäksi, että yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä säädetään yhdenmukaisesti varhaiskasvatuksen ja muun koulutusjärjestelmän osalta. Nyt varhaiskasvatukseen ulotettavasta yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitteluvelvoitteesta on muiden koulutusasteiden osalta säädetty

yhdenvertaisuuslaissa ja tasa-arvolaissa. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmat ovat myös varhaiskasvatuksessa keskeisimmät keinot yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi, joten on tarkoituksenmukaista, että niistä säädetään muiden koulutusasteiden tavoin.

Varhaiskasvatuksessa tasa-arvosuunnittelun tulee kohdistua erityisesti henkilöstön toimintaan ja tietoisuuteen omien puhetapojen ja toimintamallien vaikutuksesta lapsen kehitykseen ja oppimiseen. Lapset otetaan mukaan suunnitteluun heidän ikään ja kehitystasoonsa sopivalla tavalla.

OKM toteuttaa ammatillisen koulutuksen Oikeus osata toimenpideohjelmaa ja lukiokoulutuksessa Lukiokoulutuksen laatuohjelmaa. Oikeus osata -kehittämisohjelman tavoitteena on varmistaa ammatillisen koulutuksen laatu ja tukea sen jatkuvaa parantamista ammatillisen koulutuksen laatustrategian vaikuttavuustavoitteiden ja linjausten mukaisesti. Lisäksi ohjelman tavoitteena on kaventaa ja ennaltaehkäistä sukupuolesta, sosioekonomisesta taustasta, asuinpaikasta tai tuen tarpeesta johtuvia eroja oppimisessa ja oppimistuloksissa ja edistää näin tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ammatillisessa koulutuksessa.

Lukiokoulutuksen laatu- ja saavutettavuusohjelma on osa hallitusohjelman toimeenpanoa. Ohjelma toteuttaa hallituksen tavoitteita osaamistason nostamisesta sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden lisäämisestä.

OKM:n vuonna 2021 toteuttamassa saavutettavuussuunnitelmassa *Kohti saavutettavampaa korkeakoulutusta ja korkeakoulua* tasa-arvo- ja sukupuolinäkökulma kulkee läpileikkaavana. Opetus- ja kulttuuriministeriö on ohjeistanut korkeakouluja helmikuussa 2022 toimitetussa ohjauskirjeessä laatimaan laajasti korkeakouluyhteisöä osallistaen oma saavutettavuussuunnitelmansa vuoden 2022 aikana. Suunnitelmassa on otettava huomioon (em.) selvityksen ehdotukset ja toteutumisen seuranta. Korkeakoulujen saavutettavuussuunnitelmien toteutumista tullaan seuraamaan ja arvioimaan osana korkeakoulujen ja opetus- ja kulttuuriministeriön välistä ohjausprosessia.

OKM teetti 2020 selvityksen korkeakoulujen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmista ja tämän selvityksen tuloksia myös käsiteltiin korkeakoulujen sopimuskauden 2021-2024 neuvotteluissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama KOTAMO-hanke toteutettiin vuosina 2021–2022. Hankkeen tavoitteena oli selvittää opetus- ja tutkimushenkilöstön tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja monimuotoisuuden tilaa suomalaisissa

korkeakouluissa sekä tehdä toimenpide-ehdotuksia havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi. Tutkimus keskittyi sukupuolten tasa-arvoon ja etniseen moninaisuuteen. Loppuraportti julkaistaan marraskuussa 2022. Hankkeen tuloksia voidaan hyödyntää korkeakoulujen ja ministeriön välisessä vuoropuhelussa.